

ТЛУМАЧЕННЯ НАЙМЕНУВАНЬ ТВАРИН У СЛОВНИКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ _____

У статті представлено класифікацію типів тлумачень назв тварин у Словнику української мови в 20 томах, виявлено парадигматичні відношення, які стали базовими для їх формування.

Ключові слова: словникова дефініція, назви тварин (риб, птахів, ссавців), способи побудови тлумачень, парадигматичні відношення в лексиці, лексико-семантична група.

Відображення значень слів у великих тлумачних словниках є актуальною проблемою теоретичної та практичної лексикографії, а способи подання тлумачень — одне з основних завдань, що виникають при укладанні словників. У процесі лексикографування лексичне значення слова набуває мовно-системної форми і стає словниковою дефініцією. Дати слову тлумачення — це створити його семантично еквівалентний перифраз, який виступає у формі тексту, складеного відповідно до лексичних і синтаксичних правил мови, із вказівкою на елементи, що дозволяють зрозуміти (упізнати, відрізнити) означуване слово.

Утворення тлумачень ґрунтується на внутрішній структурі лексичного значення, яка зумовлює способи і норми їхньої побудови, що регулюються правилами, виробленими лексикографічною практикою і традицією. У процесі створення дефініцій лексикограф завжди стикається з питаннями: які чинники зумовлюють структуру тлумачення, які відношення (внутрішні та зовнішні стосовно мовної системи) є твірними щодо форми, змісту та лінгвістичного наповнення словникової дефініції, який набір «конструктивних елементів» є необхідним і достатнім для правильного словникового відображення змісту реалії, що виступає об'єктом лексикографування.

Відповідь на ці питання може бути одержана лише при аналізі значного лексикографічного матеріалу, який охоплює репрезентативний масив лексики тієї чи іншої мови. Дослідження, здійснене в цій статті, виконане на лексикографічному масиві бази даних Словника української мови в 20-ти томах (СУМ-20), яку створено в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України. При цьому ми виходили з переконання, що розроблення коректних та ефективних моделей словникових дефініцій повинно ґрунтуватися на певних загальних принципах, джерелом яких виступають системні відношення лексико-семантичної системи мови: парадигматичні, синтагматичні, епідигматичні. Ми зосередимося переважно на розгляді парадигматичних відношень під кутом зору їх впливу на конструктивні та змістові складники словникових дефініцій.

У лексико-семантичній системі мови формами вияву парадигматичних відношень вважаються словесні опозиції, а саме ті, де виявляється істотна (що виконує семіологічну функцію) відмінність між одиницями плану вираження, якій відповідає відмінність між одиницями плану змісту.

У межах опозиції компоненти значень слів можуть бути кваліфіковані як ідентифікувальні (спільні для обох слів) і диференційні (за якими слова розрізняються). У лінгвістичній літературі (Ю. С. Степанов, Л. О. Новиков, Ю. М. Караулов, В. Д. Девкін, Е. В. Кузнецова, М. П. Кочерган та ін.) відношення близькості та протиставлення значень слів зводяться до чотирьох типів опозицій: нульової, привативної, еквіполентної і диз'юнктивної¹. Кожній із них відповідає свій тип семантичних відношень, а саме: тотожності (еквівалентності), включення, перетину, виключення².

У відношеннях тотожності, або еквівалентності, коли зв'язки між членами опозиції рівноправні (нульова опозиція), перебувають повні синоніми. Для відношень включення, або підпорядкування (привативна опозиція), характерним є те, що обсяг ширшого порівнюваного поняття включає всі елементи обсягу вужчого. У цих відношеннях спрацьовує логіка субординації, або ієрархії. Відношення перетину, або часткового (неповного) збігу (еквіполентна опозиція), виявляються тоді, коли дві порівнювані величини містять як спільні, так і відмінні елементи; вони пов'язують кілька типів близьких за значенням слів: неповних синонімів (які розрізняються відтінками значення), деяких типів антонімів, паронімів, а також гіпонімів (видових назв одного роду). Відношення виключення, або несхожості, незбігу (диз'юнктивна опозиція) є релевантними, якщо дві порівнювані величини не мають спільних елементів; ці відношення характерні для омонімічної лексики.

Парадигматичні відношення найвиразніше виявляються в межах тематичних і лексико-семантичних груп слів (Е. В. Кузнецова, А. А. Уфимцева, Н. Ю. Шведова, А. П. Євгеньєва, Д. М. Шмельов, Т. В. Шведчикова, В. В. Жайворонок та ін.), які демонструють певною мірою уніфіковані формули тлумачення. Для лексико-семантичної групи (ЛСГ) характерний свій набір способів тлумачень у СУМ-20, що пояснюється семантичною близькістю найменувань, які входять до неї.

У статті проаналізовано систему тлумачень найменувань тварин, що утворюють окрему лексико-семантичну групу. При формуванні словникових дефініцій назв тварин найчастіше застосовується описовий спосіб, який на нашому матеріалі реалізується через спосіб тлумачення із зазначенням ширшої таксономічної одиниці, до якої належить витлумачувана реалія, і набору розрізняювальних ознак цієї реалії. Цей спосіб тлумачення формують наявні в лексиці парадигматичні відношення включення, або родо-видові (гіпо-гіперонімічні). У структурі тлумачень СУМ-20 діє принцип підведення витлумачуваного слова, яке є видовим поняттям (гіпонімом), під родове поняття — семантично найближчий гіперонім (наприклад, «риба родини корошових», «птаха родини вороних», «ссавець родини китів-смуґачів»). Крім цього, у формулі тлумачення наводяться розрізняювальні ознаки видового поняття, що виступає диференційним компонентом тлумачення. Досліджувані найменування представлені назвами видів, родів, родин і рядів тварин.

Обов'язковим компонентом структури тлумачень назв видів, родин, рядів тварин за зоологічною систематикою є найменування класу тварин (клас риб, клас птахів, клас ссавців), що разом із зазначенням найближчого рівня узагальнення — найближчого гіпероніма (назви родини для видів тварин або назви ряду для родин тварин), виступає частиною родового поняття.

¹ Караулов Ю. Н. Структура лексико-семантического поля // Филол. науки.— 1972.— № 1.— С. 57–68.

² Новиков Л. А. Избранные труды.— М. 2001.— Т. 1.— С. 503.

Найповніше в СУМі представлені назви видів тварин, і це не випадково, адже вид є основною одиницею (таксоном) біологічної систематики³. Родове поняття у формулах тлумачення назв видів тварин складається з двох конкретизаторів, один з яких є назвою таксономічної категорії («родина»), другий є найменуванням самої таксономічної одиниці (родини тварин), що подається у множині і позначає сукупність тварин, до якої входить витлумачуваний вид. Диференційні ознаки характеризують індивідуальність виду тварини в межах цієї родини і разом із реєстровим словом становлять видове поняття. Поєднання цих двох складників є умовою формування словникових дефініцій описового типу для назв видів риб, птахів і ссавців.

У формулах тлумачення найменувань видів риб найближчий гіперонім передається через зазначення, крім назви класу (клас «риби»), вищого таксона — назви родини риб: **БЛІЗНА**², *и, ж. Хижа прісноводна промислова риба родини корошових*; **ПАЛАМІДА**, *и, ж. Промислова морська риба родини скумбрієвих*; **ПАЛТУС**, *а, ч. Риба родини камбалових, поширена у північних і далекосхідних морях*. Родове поняття доповнюється диференційними ознаками, які стосуються середовища проживання («прісноводна», «морська»), ареалу поширення риби («у північних і далекосхідних морях», «поширена в басейнах Чорного і Азовського морів»), її розміру («велика», «невелика», «дрібна»), форми («з пласким тілом», «з невеликим горбом на спині»), забарвлення («мідно-червоного або сріблястого кольору», «з темно-золотою лускою»), способу харчування («хижа», «живиться здебільшого водоростями»), цінності для людини («промислова», «цінна своїм м'ясом та ікрою») та ін.

При формулюванні словникових дефініцій назв видів птахів родовим поняттям у тлумачній частині виступає слово «птах» (назва класу), яке разом із зазначенням назви родини птахів виконує роль безпосереднього гіпероніма: **БЕРЕСТЯНКА**³, *и, ж. Невеликий співочий перелітний птах родини кропив'янкових*; **БУГАЙ**², *я, ч. Нічний болотяний птах родини чаплєвих*; **ОСОЇД**, *а, ч. Невеликий хижий птах родини яструбових, що живиться личинками ос та інших комах*; **ПЕРЕПЕЛ**, *а, ч. Невелика польова перелітна пташка родини фазанових, яка має темно-буре плямисте забарвлення*. Типовими в подібних тлумаченнях є такі диференційні ознаки: форма та розмір тіла птаха («великий», «невеликий»), середовище проживання («болотяний», «польовий», «лісовий»), ареал поширення («північний», «водиться в Америці»), спосіб життя («нічний», «сутінковий»), характерне харчування («хижий», «який харчується комахами», «живиться личинками ос»), забарвлення («темно-буре», «оливково-зелене оперення»), здатність до співу («співучий», «співочий»), ознака перелітності («перелітний»), характеристика птаха як свійського або дикого («дикий», «свійський»), особливості пересування («водоплавний») та ін. Разом із реєстровим словом вони становлять видове поняття.

Для назв видів ссавців найближчим гіперонімом виступає поєднання лексики «ссавець» (або «звір», або «тварина») і назви родини ссавців, до якої належить витлумачуваний вид, наприклад: **БЛЮВАЛ**, *а, ч. Морський ссавець родини китів-смуґачів*; **ЛОСЬ**, *я, ч. Велика тварина родини оленєвих з лопатоподібними роґами у самців*; **РОСОМА́ХА**, *и, ж. Хижий звір родини куницеєвих з густою, довгою і грубою шерстю перев. каштаново-бурого забарвлення*. Типовими диференційними ознаками видів ссавців, що разом з реєстровим словом становлять видове поняття, є: форма і розміри тварини («великий», «невеликий», «малий»), її зовнішні особливості («з лопатоподібними роґами», «з густою, довгою і

³ Біологічний словник / За ред. К. М. Ситника, В. О. Топачевського.— 2-е вид., перероб. і доп.— К., 1986.— 680 с.

грубою шерстю»), характерне харчування («хижий», «травоїдний»), середовище проживання («морський», «гірський», «живе в зоні пустель та сухих степів»), ареал поширення («південноамериканський», «поширений у Центральній Азії»), прирученість звіра («дикий», «свійський»), його характерне забарвлення («каштаново-буре», «з рудим або сріблястим хутром»), цінність для людини («має цінне хутро», «з високоякісною вовною», «дає молоко, м'ясо») та ін.

Родина є систематичною категорією (таксоном), яка об'єднує споріднені роди (що включають види) тварин. Тлумачення назв родин тварин у СУМі звичайно подаються у множині. При цьому вони оформлюються в окремих іменникових статтях або як субстантивовані прикметники після основного значення у прикметникових словникових статтях. Найменування родин тварин побудовані за допомогою описового та описово-перелічувального способів тлумачення.

У структурі описового тлумачення найменувань родин риб подається інформація про належність витлумачуваної назви (видового поняття) до ряду риб, що виступає родовим поняттям: **АРГУСОВІ**, *вих, мн. Родина морських риб ряду окунеподібних, які водяться у Тихому та Індійському океанах*; **СТАВРІДОВИЙ**, *а, е. 2. у знач. ім. ставрїдові, вих, мн. Родина морських промислових риб ряду окунеподібних*. Для цих назв у формулах тлумачення застосовують такі диференційні ознаки, характерні для певної родини риб: форма тіла («із сплюснутим асиметричним тілом», «з веретеноподібним тілом без луски», «з вузьким струнким тілом»), середовище проживання («морські», «прісноводні»), ареал поширення («водяться у Тихому та Індійському океанах»), характерне харчування («хижі»), цінність для людини («мають промислове значення», «цінні») і т. ін., які разом із реєстровим словом являють собою видове поняття.

Цей спосіб побудови тлумачення застосовується і для назв родин птахів, у яких найближчим гіперонімом служить найменування ряду тварин, якому підпорядковується витлумачувана назва родини: **БУРЕВІСНИКОВІ**, *вих, мн. Родина морських птахів ряду буревіснокоподібних*; **ТАНАГРОВІ**, *вих, мн. Родина птахів ряду горобцеподібних, які мають яскраве пір'я і поширені у лісах Америки*. Реєстрове слово, яке позначає видове поняття, доповнюється розпізнавальними ознаками, характерними для птахів тієї чи тієї родини, що наводяться у формулах тлумачення: розмір («невеликі», «середньої величини»), форма тіла («з довгим, м'яким, шкірястим дзьобом»), середовище проживання («морські»), ареал поширення («ліси Америки»), спосіб життя («водоплавні»), здатність до співу («співочі»), забарвлення («чорного кольору з металічним відблиском») і т. ін.

Описовий спосіб застосовується при побудові словникових дефініцій назв родин ссавців, найближчим гіперонімом в яких виступає назва ряду ссавців: **ВЕРБЛЮДОВІ**, *вих, мн. Родина парнокопитих ссавців ряду мозолоногих, поширених у пустельних або степових районах Східної Європи, Азії, Африки та Південної Америки*; **КЕНГУРОВИЙ**, *а, е. у знач. ім. кенгурові, вих, мн. Родина рослиноїдних сумчастих ссавців, які пересуваються стрибками*. У цих тлумаченнях видові поняття доповнені диференційними ознаками ссавців певної родини, наприклад: розміру («великі», «невеликі»), середовища проживання («водяні», «які живуть у норах»), ареалу поширення («пустельні або степові райони Східної Європи, Азії, Африки та Південної Америки»), характерного харчування («рослиноїдні») і т. ін.

Описова словникова дефініція, що ґрунтується на відношенні включення, виступає основним способом тлумачення і при розкритті значень найменувань рядів тварин. Ряд як окрема систематична категорія є вищим рівнем узагальнення (таксон) у зоології, об'єднуючи найближчі родини тварин. Витлумачуваним іменником тут є назва ряду тварин, що оформляється у словниковій статті зви-

чайно у множині, яка разом із характерними для цього ряду ознаками, наведеними у тлумачній частині, становить видове поняття. Найближчий гіперонім у тлумаченнях рядів риб, птахів і ссавців представлений компонентом класифікації (ряд) і найменуванням вищого таксона (звичайно класу та інколи — надряду, наприклад костисті риби): **ОСЕЛЕДЦЕПОДІБНІ**, *них, мн.* *Ряд костистих риб зі сріблястим тілом*; **СОМОПОДІБНІ**, *них, мн.* *Ряд безлуских костистих риб з кількома парами вусів*; **ВЕСЛОНОГІЙ**, *а, е. 2. у знач. ім.* *веслоногі, гих, мн.* *Ряд водоплавних птахів, у яких пальці з'єднані плавальними перетинками, що полегшують їм плавання*; **ГРИЗУНІЙ**, *ів, мн.* *Ряд трав'яїдних ссавців з дуже розвиненими передніми зубами, пристосованими для гризіння*; **ПАРНОКОПІТІЙ**, *а, е. 2. у знач. ім.* *парнокопіті, тих, мн.* *Ряд трав'яїдних ссавців, що мають у копиті два однаково розвинених пальці*; **РУКОКРИЛІ**, *лих, мн.* *Ряд ссавців, передні кінцівки яких пристосовані для літання.* Як диференційні видові ознаки, що характеризують особливості, притаманні цілому ряду тварин, виступають, наприклад, спосіб пересування («водоплавні»), колір тіла («сріблясте тіло»), особливості будови тіла («з кількома парами вусів; із зубами, пристосованими для гризіння») і т. ін.

У СУМ-20 для найменувань тварин досить часто використовується ще один спосіб тлумачення — синонімічний. Він ґрунтується на відношеннях тотожності, характерних для двох еквівалентних понять, коли семантичний обсяг тлумачення і реєстрового слова збігаються. Цей спосіб тлумачення полягає в тому, що значення витлумачуваного слова розкривається шляхом наведення близького за значенням слова (або слів), тобто синоніма, яке є нейтральним стосовно реєстрового — звичайно стилістично чи семантично забарвленого.

Для слів обмеженої сфери вживання, які використовуються для найменування тварин, у СУМі, як правило, застосовуються не описові тлумачення, а їх літературно-нормативні синоніми. Літературний синонім виступає в правій частині до: а) застарілих реєстрових слів, зокрема стилістично забарвлених; б) широковживаних діалектизмів (якщо такий синонім існує).

Серед тлумачень, до складу яких входять синоніми, можна виокремити власне синонімічні та описово-синонімічні.

Власне синонімічні тлумачення найменувань тварин містять один або кілька синонімів (або синонімічне словосполучення), що пояснюють значення слова. Такі тлумачення використовуються для розкриття значення діалектної лексики: **БУЗИМОК**, *мка, ч.*, **БУЗІВОК**, *вка, ч.* *Однорічне теля*; *назимок*; **ГАЙСТЕР**, *тра, ч., діал.* *Лелека, чорногуз.*

Складна структура значення слова із достатньою повнотою розкривається в комбінованому тлумаченні, яке демонструє його зв'язки з іншими словами в лексико-семантичній системі мови. Комбіновані способи тлумачення характеризуються поєднанням двох (рідко трьох) способів у одній дефініції. Описово-синонімічне тлумачення, що включає описову і синонімічну частини, в лексикографії є вдалим розв'язанням проблем повноти і точності розкриття значення слова. Синонімічна частина завжди стоїть у кінці формули тлумачення, після описової частини. Синонім, за допомогою якого тлумачиться літературне або діалектне, розмовне і т. ін. найменування тварини, використовується для демонстрації того, що для номінації певного поняття у мові застосовуються інші, тотожні чи близькі за значенням слова, і це є свідченням синонімічного багатства мови. У СУМ-20 наявні певні вимоги до таких синонімів: вони мають бути міжстильовими, тобто нейтральними, без відчутного експресивно-емоційного чи будь-якого іншого відтінку. Такий комбінований спосіб тлумачення на нашому матеріалі знаходить застосування для найменувань видів, іноді родин тварин.

Для назв видів тварин (риб, птахів, ссавців) у СУМ-20 характерна така реалізація цього способу. Формула тлумачення складається з двох частин — описової та синонімічної. У першій частині, що побудована за допомогою описового способу тлумачення, міститься родове поняття (найближчий гіперонім), виражене назвою класу «риба», «птах», «ссавець», назва певної родини та видові диференційні ознаки тварини; у другій частині наводиться її постійний літературний синонім (абсолютний синонім чи дублет із тотожним значенням, що є іншою, вживаною у мові, назвою виду тварини). Наприклад: **БОБИР**, *я, ч., розм. Дрібна прісноводна риба родини окуневих з великими колючими плавцями; йорж; КЇМЖА*, *і, ж. Промислова риба родини лососевих; лосось-таймень; ЧЕЧУГА*, *и, ж. Цінна промислова риба родини осетрових; стерлядь; ВАЛЬДШНЕП*, *а, ч. Лісовий птах родини куликів темно-рудуватого забарвлення; слуква, валюшень; ШУЛІКА*, *и, ч. Великий хижий птах родини яструбових із довгими крилами і загнутим дзьобом; коршак; КАЛАН*, *а, ч. Хижий ссавець родини куніцевих; морська видра, камчатський бобер; ПУМА*, *и, ж. Великий хижий ссавець родини котячих, який живе в лісах Америки; кугуар. Цей спосіб тлумачення для назв видів тварин (риб, птахів, ссавців), поряд із описовим, є найчастіше застосовуваним.*

Описово-синонімічний спосіб побудови дефініцій назв родин тварин застосовується досить рідко. До описового тлумачення після крапки з комою додається синонімічна назва родини ссавців, наприклад: **ПИЩУХОВІ**, *вих, мн. Родина зайцеподібних ссавців, які селяться в норах та гірських ущелинах, запасують рослини, збираючи їх у стіжки; сіноставки. У тлумаченнях назв родин ссавців зрідка зустрічається використання описово-перелічувально-синонімічного способу тлумачення, який відрізняється від попереднього тим, що в його структурі використовується також перелік видів тварин, що входять до певної родини: БІЛЯЧИЙ*, *а, е. 2. у знач. ім. білячі, чих, мн. Дуже поширена родина тварин ряду гризунів, що об'єднує білок, ховрахів, бабаків, бурундуків і земляних білок; вивіркові.*

Перелічувальні тлумачення експлікують відношення перетину, але в чистому вигляді для витлумачення значень назв тварин у СУМі такий тип не застосовується, зустрічається лише різновид описового тлумачення — описово-перелічувальний, який є комбінацією двох способів: описового й перелічувального. Описово-перелічувальні словникові дефініції у своїй семантичній структурі містять і відношення включення (коли до реєстрового слова — назви родини — у описовій частині тлумачення наводиться найближчий гіперонім — ряд тварин), і відношення перетину (відношення гіпонімів — назв видів тварин, що належать до однієї родини). Перелічувальна частина застосовується як додатковий прийом і являє собою перелік видів тварин, що входять до певної родини, тобто значення слова розкривається шляхом перерахування тих об'єктів, які входять до обсягу поняття витлумачуваного слова. Цей спосіб тлумачення є виразником застосування двох типів відношень, коли родина тлумачиться як через віднесення до ряду тварин (відношення включення), так і за допомогою переліку видів тварин, які до неї входять (відношення перетину). У цей спосіб побудовані тлумачення назв родин і рядів тварин.

У формулах тлумачення назв родин тварин перелічувальна частина розташована після описової і конкретизує останню, окреслюючи предметну сферу називання і подаючи перелік понять, що входять до означуваного. Перелічувальна частина тлумачення приєднується до описової за допомогою конструкції типу «до якої належить» або оформляється в дужках: **ЛОСОСЄВИЙ**, *а, е. 2. у знач. ім. лососєві, вих, мн. Родина риб ряду оселедцеподібних, до якої входять лосось,*

сиг, форель і деякі інші; ФАЗА́НОВИЙ, а, е. 2. у знач. ім. фазáнові, вих, мн. Родина птахів ряду курячих, до якої належать фазан, цесарка, перепел, пустельна куріпка, павич та ін.; БЕГЕМО́ТОВИЙ, а, е. 2. у знач. ім. бегемóтові, вих, мн. Родина парнокопитих ссавців, до якої належать звичайний і карликовий бегемоти; СОБА́ЧИЙ, а, е. 2. у знач. ім. собáчі, чих, мн. Родина хижих ссавців (собака, песець, вовк і т. ін.).

Іноді описова частина, крім зазначення вищого таксона, містить також розпізнавальний видовий складник, що розкриває характерну для всіх тварин певної родини диференційну ознаку: **ПОРОЖНИСТОРО́ГИЙ, а, е. 2. у знач. ім. порожнисторо́гі, гих, мн. Родина жуйних ссавців ряду парнокопитих, характерною ознакою яких є наявність порожнистих рогів, що об'єднує биків, бізонів, зубрів, кіз, овець, антилоп та ін.**

Описово-перелічувальна дефініція є одним із основних (поряд із описовою дефініцією) способів побудови тлумачення найменувань рядів тварин у СУМі. Тут наводиться перелік представників тварин, які входять до цього ряду, що реалізується за допомогою конструкцій типу «до якого належать», «представлений» або оформляється в дужках, наприклад: **ГОЛУБОПОДІ́БНІ, них, мн. Ряд птахів, до якого належать горлиця, голуб-синяк, припутьень та ін.** Досить часто тлумачення, крім переліку видів, містять також диференційні ознаки, характерні для всього ряду тварин (спосіб харчування («хижий»), середовище проживання («водяний»), користь для людини («корисний») і т. ін.: **СОВОПОДІ́БНИЙ, а, е. 2. у знач. ім. совоподі́бні, них, мн. Ряд корисних хижих птахів, до якого належать вухата сова, сич, пугач і т. ін. КИТОПОДІ́БНИЙ, а, е. 2. у знач. ім. китоподі́бні, них, мн. Ряд водяних ссавців, до якого належать кити, кашалоти, дельфіни та ін.; КОМАХО́ДНИЙ, а, е. 2. у знач. ім. комахо́дні, них, мн. Ряд ссавців, які живляться комахами (білозубка, бурозубка, їжак, кріт і т. ін.).** Зрідка у тлумаченнях назв рядів тварин у кінці формули тлумачення наводиться синонімічна назва: **КУ́РЯЧИЙ, а, е. 2. у знач. ім. ку́рччі, чих, мн. Ряд птахів, до якого належать кури, індики, цесарки, павичі тощо; ку́рині.**

Отже, Словник української мови в 20-ти томах демонструє однотипність відображення семантики словникових одиниць у формулах тлумачення певних лексико-семантичних груп слів. Способи побудови тлумачень назв тварин у СУМ-20 ґрунтуються на зв'язках між реєстровою і тлумачною частинами й експлікують відношення включення, тотожності (еквівалентності) та перетину в лексико-семантичній системі мови (див. табл.).

Відображення парадигматичних відношень у способах тлумачення найменувань тварин				
№	Реєстрове слово	Гіперсема, або найближчий гіперонім (таксон)	Способи тлумачення	Семантичні парадигматичні відношення
1	Назва виду тварин	Назва класу тварин + назва родини тварин	описовий, описово-синонімічний; синонімічний	включення (родо-видові); тотожності
2	Назва родини тварин	Назва класу тварин + назва ряду тварин	описовий, описово-синонімічний; описово-перелічувальний	включення (родо-видові); тотожності; перетину
3	Назва ряду тварин	Назва класу тварин, іноді + назва підтипу (надряду)	описовий; описово-перелічувальний	включення (родо-видові); перетину

Специфіка представлення найменувань видів тварин (риб, птахів, ссавців) найчастіше зумовлює застосування описового способу тлумачення, побудованого на основі семантичних відношень включення (гіперонім включає гіпонім).

При цьому тлумачення назви тварини здійснюється через найближчий рід із зазначенням видових диференційних ознак.

Синонімічний спосіб побудови тлумачень, сформований шляхом наведення у дефініції синонімічної назви тварини (абсолютний синонім), ґрунтується на відношенні еквівалентності двох множин (витлумачуваного слова і тлумачення). Для назв видів і родин тварин синонім наводиться переважно у складі описово-синонімічної дефініції.

Для найменувань родин і рядів тварин характерним типом побудови словникових дефініцій поряд з описовим виступає також описово-перелічувальний спосіб тлумачення, в якому до описової частини як окремий прийом застосовано перелік видів тварин, що входять до витлумачуваної назви родини або ряду тварин. В основі такого тлумачення лежать лексико-семантичні відношення включення і перетину.

L. N. MEN'KO

INTERPRETATIONS OF ANIMAL DENOMINATIONS IN THE UKRAINIAN LEXICON

The article lights the structural types of definition for animals in the Academic explanatory dictionary of Ukrainian language in 20 volumes and describes lexico-semantic relations which become the basis for their creation.

Key words: dictionary definition, denominations of animals (fishes, birds, mammals), models of definition constructions, semantic relation, lexico-semantic group.